

HALINA GAŁDA

Rozszerzona perspektywa

Punkt widzenia w literaturze, kulturze i języku, pod. red. Elżbiety Muskat-Tabakowskiej, Gabriela Borowskiego, Agnieszki Cierpich, Katarzyny Wąsali, Kraków 2015, ss. 218

Punkt widzenia w literaturze, kulturze i języku to publikacja Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, która obejmuje zbiór miniatur analitycznych poświęconych kategorii punktu widzenia. Sam tytuł zbioru nawiązuje do badań tzw. Szkoły Lubelskiej zawartych w pracy pod redakcją Jerzego Bartmińskiego *Punkt widzenia języku i kulturze*. Nie jest to przypadkowa zbieżność, gdyż podstawę teoretyczną wszystkich prac stanowi lingwistyka kognitywna. Celem publikacji Bartmińskiego stało się połączenie zainteresowań lingwistów i literaturoznawców wspólną dziedziną badań. Krakowscy badacze zaś rozszerzyli zakres badań nad punktem widzenia do trzech płaszczyzn: językowej, kulturowej i literackiej. Zgromadzony materiał podzielony został na pięć odrębnych części poświęconych następującej tematyce: językowej, literackiej (analizy formalne, komparatystyka, przekład, interpretacja), analiz intermedialnych oraz studiów kulturowych.

Publikację otwiera artykuł Bartosza Dondelewskiego *Inne dźwięki – inna tożsamość? Żywotność etnolektu a fala de Xálima przez pryzmat wartości i punktu widzenia zawartych w odróżniającej się mowie*. Autor prezentuje w nim sposoby budowania procesów tożsamościowych mieszkańców doliny Val de Xálima, które „aktywują się w momencie, gdy mieszkaniiec uświadamia sobie, że jego rozmówca mówi inaczej.” Autor próbuje zrekonstruować tożsamość mieszkańców Xálimy, a właściwie – określić poziom autoświadomości zbiorowej. Sytuuje on punkt widzenia omawianej grupy wewnątrz społeczności, która posługuje się etnolektem.

Agnieszka Cierpich w pracy *Punkt widzenia Polaków zatrudnionych w korporacjach międzynarodowych* próbuje nakreślić zjawisko wplatania anglicyzmów do codziennych wypowiedzi pracowników polskich oddziałów korporacji międzynarodowych, a także dokonać analizy możliwych przyczyn omawianego zachowania językowego. Autorka zauważa, że odmiana korporacyjna ma przede wszystkim charakter integrujący, gdyż scala ona grupę nie tylko w obrębie zadań związanych z wykonywaniem pracy zawodowej, ale także organizuje życie osobiste pracowników. Badaczka wskazuje, że posługiwanie się korporacyjną odmianą polszczyzny powoduje budowanie herme-

tycznego świata oraz poczucie odrębności pracowników korporacji wobec innych grup zawodowych.

Z kolei Anna Stopa-Piwowarczyk w artykule *Nad Sekwaną czy w Mieście Światła? Peryfrazą – indywidualny czy kolektywny punkt widzenia* zauważa, że wyrażenia omowne „pozostawiają w tekście wyraźny ślad, będący odbiciem punktu widzenia autora”. Dokonując analizy punktu widzenia zawartego w peryfrazach autorskich oraz skonwencjonalizowanych, w pracy porównane zostały kolektywne punkty widzenia zawarte w wyrażeniach występujących w języku polski i francuskim. Zestawienie to pozwala na odkrycie kolektywnego punktu widzenia danej społeczności oraz ukazuje, jak w użyciu peryfraz skonwencjonalizowanych utrwała się stereotypowy obraz rzeczywistości.

Temat żałoby analizowanej za pomocą amalgamatów pojęciowych został przedstawiony w dwóch odrębnych aspektach: językowym i literackim. Kamila Midor w pracy *Żałoba widziana przez różne osoby*. Analiza wybranych wypowiedzi na temat straty zawartych w filmie dokumentalnym *«The Gifts of Grief»*. *Ujęcie kognitywne* ukazuje różnice w postrzeganiu żałoby i wyrażaniu się o niej. Aby mieć możliwość spojrzenia na żałobę z punktu widzenia kilku osób Autorka posługuje się teorią amalgamatów pojęciowych. Inaczej temat analizuje Magdalena Krzemieniewska, która w artykule *Próba określenia punktu widzenia autora «Chrystusa cierpiącego» na podstawie analizy amalgamatów kognitywnych pojawiających się w pierwszej części dramatu* zauważa, że wbrew tytułowi utworu główny nacisk położony jest na przeżycia Matki Bożej, a nie jej syna. Krzemieniewska również za pomocą metody amalgamatów pojęciowych odtwarza punkt widzenia autora *Chrystusa cierpiącego*, co pozwala jej wywnioskować, że autor, stapiając kilka światów literackich w celu ukazania cierpienia matki, pragnie zainteresować odbiorcę problematyką psychologiczną, zaś aspekty religijne są dla niego kwestią drugorzędną.

Artykuł Magdaleny Król *Kategoria punktu widzenia a budowanie słownika modelu lingwistycznego na przykładzie Modelu Sens ↔ Tekst*, zawiera analizę roli punktu widzenia w konstruowaniu modelu językowego. Autorka zauważa, że w budowie słownika MST dąży się do maksymalnego zobiektywizowania, jednak sam proces definiowania pozwala odbiorcy na wybranie kombinacji najściślej oddającej jego punkt widzenia.

Rekonstrukcji punktu widzenia w narracji dokonało czterech badaczy. Ewelina Pytel w pracy *Fokalizacja zmysłowa – pożytki z pojęcia dla badania obrazu innych kulturowo na przykładzie «Spotkań włoskich» Mariana Brandysa* bada stosunek narratora-bohatera tekstu do postaci, które opisuje. Gabriel Borowski jest autorem analizy struktury utworu *Don Casmurro*.

W artykule *Autonarracja perswazyjna: uwagi o powieści «Don Casmurro» Machado de Assisa* podejmuje on rozważania dotyczące mechanizmów działających w układach narrator-czytelnik oraz ukazuje, w jaki sposób punkt widzenia może stać się istotnym elementem manipulacji narracyjnej. Paulina Kwaśniewska-Urban w artykule „*Io non dico Nulla*”? *Jak Pier Maria Rosso di San Secondo reżyseruje nasz punkt widzenia* analizuje zabiegi autora, które mają na celu świadome kierowanie odbiorem dzieła i narzucanie odbiorcy punktu widzenia twórcy. Z kolei Anna Soczawa w pracy *Pirandello – punkt widzenia* podejmuje próbę wskazania, że zastosowane przez autora utworu Świętej pamięci Mattia Pascala wybory związane z narracją pozbawione są przypadkowości, gdyż mają one na celu osiągnięcie efektu dwuznaczności. Zabiegi te mają zachęcić czytelnika do odnalezienia własnej interpretacji ukazanych wydarzeń.

Praca Karoliny Pszczoły „*Zideologizowany punkt widzenia (na przykładzie wiersza Mykoły Bażana «W muzeum Lenina»)* autorka rekonstruuje punkt widzenia obrany przez poetę i ujawnia propagandowy charakter utworu ukazuje wpływ ideologii komunistycznej na sposób konstruowania rzeczywistości literackiej.

Część drugą publikacji zamyka artykuł Zofii Ziemann „*Wulgarna służąca*” czy „*niebieskooka akolita domu*”? *Męskie i kobiece spojrzenie na Adelę w interpretacjach prozy Brunona Schulza*, w której badaczka analizuje sposoby nazywania Adeli przez interpretatorów prozy obojga płci. Wyniki eksperymentu ujawniają, że interpretatorzy-mężczyźni wypowiadają się na temat bohaterki z niechęcią, podczas gdy kobiety piszące o Adeli wyrażają się na jej temat w sposób zróżnicowany.

Część trzecią otwierają prace poświęcone literaturze średniowiecznej. W artykule Katarzyny Strzebońskiej-Cichorz *Wewnątrz i na zewnątrz «meduseld» – punkt widzenia a definiowanie kategorii człowieczeństwa i potworności* zanalizowany został punkt widzenia wyznaczony w odniesieniu do hali miodowej, w której odbywały się ucztę. Analiza *Beowolfa* i *Grendela* pozwala badaczce stwierdzić, że *meduseld* odgrywała ogromną rolę w kształtowaniu świata u Anglo-Saksonów. Z kolei Aleksandra Mrówka w artykule *Ziemska pielgrzymka ku zbawieniu. Poszukiwanie Świętego Graala przez rycerzy arturiańskich w utworze sir Thomasa Malorego «Le Morte D'Arthur» (Śmierć Artura)* rekonstruuje punkt widzenia autora i ukazuje, w jaki sposób doświadczenia życiowe mogą wpływać na przedstawienie rzeczywistości w utworze. Badaczka zauważa, że Malory wykorzystuje swój punkt widzenia w celu ukazania ludzkich słabości, które cechują nawet rycerzy Okrągłego Stołu.

Edyta Szczurek-Maksymiuk w pracy „*Czy nie miałam racji...?*” *Punkt widzenia narratora w «Dopóki mamy twarze» C. S. Lewisa* przedstawia

punkt widzenia i losy brzydkiej siostry z mitu o Erosie i Psyche, podczas gdy świat bogów, przedstawiony w micie pozostaje dla odbiorcy niedostępny ze względu na brak wiary bohaterki. Badaczka ukazuje trzy składające się na punkt widzenia perspektywy: narratorki – siostry Psyche, narratora mitu zawartego w dziele Apulejusza i samego czytelnika, który zna oryginał.

Praca Joanny Wasiak *Subiektywizacja punktu widzenia oraz zagrożenie zamknięciem w koszmarze solipsyzmu w powieści G. K. Chestertona «Człowiek, który był Czwartkiem. Koszmar»* ukazuje skutki dążenia do maksymalnego wyeksponowania subiektywizmu bohatera. Badaczka przedstawia i analizuje zabiegi, dzięki którym autor tworzy świat postrzegany tylko z punktu widzenia bohatera. Wasiak uważa, że w swoim utworze Chesterton akcentuje zagrożenia wynikające z solipsycznego postrzegania świata, czyli zwątpienie w realność świata, doświadczenie własnej egzystencji jako absurdałnej, a przede wszystkim brak oparcia w porządku świata.

Anna Rój w artykule *Bóg i Szatan – kontrowersyjna wizja wiary chrześcijańskiej w «Listach z Ziemi» Marka Twaina* zestawia powszechnie znany wizerunek Boga, Szatana oraz stworzenia świata utrwalony w Biblii z wyobrażeniem przedstawionym w utworze Marka Twaina. Badaczka wskazuje, że zrozumienie przesłania utworu jest zależne od punktu widzenia, jaki zostaje przyjęty przez czytelnika.

Temat punktu widzenia w przekładach podjęła Dorota Malina w pracy *Okiem czy oczkiem – punkt widzenia w przekładzie literatury dla dzieci* analizuje różnice w tłumaczeniu literatury dziecięcej w stosunku do oryginału. Zauważa ona, że polscy tłumacze pozbawiają omawiane teksty dziecięcej perspektywy i przedstawiają historie w nich zawarte z perspektywy wszechwiedzącego narratora. Z kolei Katarzyna Wąsala w artykule *Czy ptaszek na pewno był tylko jeden? Językowe wyznaczniki punktu widzenia w tekście poetyckim i jego przekładzie* podejmuje kwestię wpływu konstrukcji gramatycznej tekstu na zawarty w nim punkt widzenia. Analiza ta pozwala na sformułowanie tezy, iż za pomocą środków językowych tłumacz kształtuje punkt widzenia na podstawie własnego doświadczenia.

Część czwartą – *Analizy intermedialne* – otwiera praca Marka Kucharzkiego *Punkty widzenia Andy'ego Warhola i Fiodora Dostojewskiego w odniesieniu do wybranych malarskich motywów religijnych*. Autor rekonstruuje punkty widzenia wymienionych w tytule artystów w odniesieniu do obrazu Chrystusa przedstawianego w okresie triduum paschalnego. Choć grafik i pisarz operują różnymi środkami wyrazu, to obaj podejmują uniwersalną tematykę śmierci, która opiera się na traumatycznych doświadczeniach życiowych artystów.

Kwestię punktu widzenia w adaptacjach filmowych podejmuje Jolanta Kucharska, która w artykule *Dzieło literackie i jego filmowa adaptacja – problem narracji z zachowaniem tego samego punktu widzenia po zmianie medium* na przykładzie cyklu powieściowego *Panny z Pahlen* i filmowej adaptacji *Zakochane pary* ukazuje, w jaki sposób w adaptacji został zachowany punkt widzenia przyjęty w pierwowzorze literackim. Szczegółowa analiza doprowadza do spostrzeżenia, że wraz ze zmianą medium konieczny jest dobór innych środków formalnych, by oddać literacki punkt widzenia.

Z kolei w pracy *Porównanie sposobów kreacji głównego bohatera powieści «Pachnidło» za pomocą technik narracyjnych użytych przez pisarza Patricka Süskinda i reżysera Toma Tykwer* Anna Ottlik analizuje sposób konstruowania wizerunku Grenouille'a za pomocą różnych elementów budowy powieści i filmu. Wnikliwa analiza elementów obu typów narracji ukazuje dwa sposoby przedstawiania bohatera: w pierwowzorze książkowym Grenouille jest przedstawiony jako pozbawiona uczuć istota, zaś w adaptacji zyskuje on rysy psychologiczne prawdziwego człowieka.

Część piątą *Studia kulturowe* rozpoczyna artykuł Dominika Dziedzica *Tekst literacki w perspektywie studiów nad homoseksualnością*, w którym autor omawia, w jaki sposób społeczno-kulturowe rozumienie seksualności może wpływać na przebieg procesu badania literaturoznawczego. Badacz przedstawia zmiany, jakie zaszły na gruncie badań literaturoznawczych zajmujących się związkami literatury z homoseksualnością.

Olga Bartosiewicz w pracy *Obraz kultury rumuńskiej początku XX wieku w wybranych esejach Beniamina Fundoianu* podejmuje próbę określenia środków, za pomocą których pisarz realizuje swój autorski punkt widzenia. Wszystkie wyróżnione przez badaczkę zjawiska leksykalne i stylistyczne mają na celu oddziaływać emocjonalnie na odbiorcę i sprowokować go do zwrócenia uwagi na konieczność zaistnienia ducha kreatywności w społeczeństwie rumuńskim.

Problematyką punktu widzenia w narracji historycznej zajmuje się Piotr Borek w pracy *Dywersyfikacja punktów widzenia jako narzędzie służące pozornej obiektywizacji narracji*, w której poddaje analizie artykuł Jadunatha Sarkara *The Condition of the People In Aurangzib's Reign*. Przedstawiona przez badacza argumentacja pozwala na wyróżnienie schematu działania w narracji: autor próbuje ukryć swój punkt widzenia, aby osiągnąć jak najwyższy poziom obiektywizmu, jednak punkt widzenia jest nieodłącznym elementem narracji, przez co w tekście pojawiają się liczne, pozorne punkty odniesienia. Zabieg ten powoduje, że czytelnik postrzega przedstawioną treść jako możliwie wielostronną, mimo że punkt widzenia autora jest nadal obecny w tekście.

Agata Koszołko w artykule *Punkt widzenia ukryty w listowiu – «Hagakure» Yamamoto Tsunetomo i jego wizja „drogi wojownika”* rekonstruuje punkt widzenia pisarza na *busidō*, czyli drogę wojownika. W toku analizy badaczka zauważa, że autor przedstawia swój pogląd w sprzeczności do obowiązującej wówczas wizji samuraja.

Prezentowana publikacja wpisuje się w nurt badań kognitywistycznych. Zbiór ten miał za zadanie rozpowszechnić badania nad punktem widzenia. Przedstawione w nim artykuły są bardzo dokładnymi analizami poszczególnych punktów widzenia, lecz zasięg badań jest stosunkowo wąski. Zbiór ten może stać się inspiracją do kolejnych badań nad rekonstrukcją punktów widzenia utrwalonych w różnych tekstach kultury.